

Biologická fakulta JU
Mezioborová exkurze k ekologii biotopů

Slovensko 29.5. – 4.6.2005

Program exkurze

Den	Program	nocleh
Ne 29.5.	ráno odjezd ČB, exkurze Devínská Kobyla + aluviální louky v blízkosti	Bratislava, Zlaté Piesky
Po 30.5.	přejezd Podunajskou nížinou, odpoledne Kováčov	Želiezovce
Út 31.5.	přejezd na Cerovku, stráně nad Belinou	Hajnačka
St 1.6.	ráno ještě Cerovka? přejezd do Slovenského krasu, k večeru exkurze podle dohody se Správou	Hačava
Čt 2.6.	Slovenský kras	Hačava
Pá 3.6.	přejezd do Strážovských vrchů, Jankov vršok	okolí Brezové pod Brandlom
So 4.6.	Malé Karpaty – Ostrý Kameň, Abrod, pozdě v noci dojezd ČB	noční přejezd

Geologie a klima

(David Zelený)

Zatímco Čechy a Morava leží z převážné části na Českém masivu – zbytku variského horstva, vyvrásněného někdy v prvohorách a už během druhohor oderodovaného do senilní placky, se kterou se od té doby stalo jen málo (při alpsko-karpatském vrásnění se trochu rozlámala, vyzvedly se hraniční pohoří, poklesly některé pánve, začaly se hloubit říční údolí), Slovensko je jiné – je geomorfologicky podstatně mladší, a proto podstatně méně postižené erozí. Karpaty se vrásnily až na přelomu druhohor a třetihor (to zrovna africká kontinentální deska narazila na evropskou a vyvrásnila se horstva od Pyrenejí až po Himaláje), reliéf je mladší a dramatičtější. Vlastní krajina Slovenska je schizofrenně rozdělená na heterogenní krajinu horských masivů oddělených kotlinami a homogenní krajinu plochých rozmáchlých nížin – obě krajiny ostře oddělené hranicí, a to nejen geologicko-geomorfologickou, ale i národnostní (Maďaři zatopili slovenské nížiny, ale do hor nešli), povahovou, nebo třeba hranicí v lidové architektuře (nížiny – dřeva málo a když, tak křivé, staví se z nepálených cihel, kterým se u nás říká vepřovice, za každou jihoslovenskou vesničkou je hliník, ze kterého je celá vesnice postavená, na střeše došky, nejlíp z rákosu; hory – dřevěné roubenky, na střechy šindel). Vlastní Karpaty se vrásnily v několika fázích – v první, na konci druhohor, se vyvrásnilo pásmo vnitřních Karpaty s jádrovými pohořími z krystalických břidlic a granitoidů; v jejich předpolí se vytvořila předhlubeň, vyplněná sedimenty, které se při další vlně vrásnění vyvrásnily v pásmo vnějších, převážně flyšových Karpat; vnější a vnitřní Karpaty jsou oddělené úzkým bradlovým pásmem.

Klima – navštívená oblast je obecně teplá a kontinentální; mezoklimatické poměry v rámci jednotlivých lokalit poměrně názorně odráží potenciální přirozená vegetace (její popis je připojen za zkratku PPV u jednotlivých lokalit).

Devínská Kobyla – součást Malých Karpat, od kterých je oddělená předměstím Bratislavy. Součást jádrového pohoří vnitřních Karpat. Hrásť z granitoidů a krystalických břidlic, západní a severní svahy – transgresně uložené vápence a pískovce (Sandberg) s třetihorními sedimenty (fosilie). PPV: již. svahy – acidofilní doubravy, severní a sv. svahy – květnaté bučiny.

Podunajská nížina – navazuje na Panonskou pánev, vznikla tektonicky poklesem při vrásnění Karpat, v třetihorách zaplavena nejdříve mořskými, pak brakickými a nakonec sladkovodními vodami (miocénní sedimenty). PPV: vrbotobolové luhy (*Salicion albae*, *Salicion triandrae*), na vyších terasách tvrdé luhy (*Ulmion*).

Kováčovské kopce (Burda) – součást Novohradské vrchoviny v Maďarsku, stmelené sopečné tufy. PPV: mozaika cerových doubrav (*Quercetum petraeae-cerris*) s subxerothermofilními submediteránními teplomilnými doubravami (sv. *Quercion pubescenti-petraeae*).

Cerová vrchovina (Ragáčské kopce, Medvěšská vrchovina) – výběžek maďarského území Czerhát. Vrchovina s kotlinami na slínech, vápnitých píscích, oligo a miocénních slepencích, kterými proniká andezit a čedičové výplně sopouchů. Příklad inverze reliéfu – při třetihorních erupcích vyplnila tekutá láva říční údolí, při následné erozi byly odplaveny okolní sedimenty a odolné lávové proudy byly vypreparovány v podobě táhlých hřbetů. PPV: mozaika cerových doubrav s karpatskými dubohabřinami.

Slovenský kras – největší kras ve stř. Evropě a jediný zdejší kras tzv. planinového – dinárského typu; 500m mocná deska triasových vápenců, rozřezaná hlubokými kaňony na jednotlivé planiny, které jsou starou (pozdí bronz) pasteveckou krajinou, rozsáhlé travnaté plochy pokryté škrapovými poli a trychtýři závrtů. Podle Cílka zde najdeme „dva základní světy – svět dolin a vývěřů a svět planin a propastí. Doliny jsou studenější, panuje v nich mnoho inverzních dní. Ale zase mají dost vody a v některých místech i zemědělské půdy. Lidé zde jsou usedlí a pod stálým dohledem vrchnosti, která si tu staví své kaštiely a kúrie. Dá se sem snadno dojet a mít věci pod kontrolou. Na planinách je život jiný. Zdejší lidé se s vámi rádi zastaví a pohovoří. Jsou družní, ale pustí cizince jen na okraj svého světa, dál je mlčení. Život na planině vyžaduje jiné dovednosti než dole u vody, kde všechno roste samo. Přežívat zde není tak jednoduché. Člověk musí hospodařit s vodou, správně pást, znát všelijaké triky, bez nichž se obyvatel doliny obejde. Podobně jako v Čechách 19. století existovaly tajné recepty na chléb či perník, zde se dodnes tají rodinné recepty na drienkovicu...“. PPV: mozaika subxerothermofilních doubrav, cerových doubrav, karpatských dubohabřin a vápnomilných bučin.

Národní přírodní rezervace Děvínská kobyla

(Marie Kloudová, Pavla Blažková, Tereza Dudíková)

Patří mezi nejvýznamnější maloplošná chráněná území v CHKO Malé Karpaty. Vyhlášena roku 1967 Ministerstvem kultury SSR a v současnosti má rozlohu 102 ha. Nachází se na soutoku řek Moravy a Dunaje, na SZ okraji Bratislavy. Území bylo původně zalesněno, v dávné minulosti vykáceno a dnes se vyznačuje stepním charakterem, bezlesí je udržováno pastevectvím.

Flóra

Území Děvínské Kobylky představuje výběžek teplo- a suchomilné vegetace panonské oblasti. Současná vegetace je tvořena mozaikou skalních a travních společenstev stepního charakteru. Suťové svahy jsou na exponovaných místech zpevňovány společenstvem s hadím mordem a kostřavou bledou (asoc. *Scorzonero-Festucetum pallentis*), dále se zde vyskytuje kavyl sličný (*Stipa pulcherrima*). Na zalesněných místech je významné společenstvo ostřice nízké s hlaváčkem jarním, J a JZ svahy s hlubšími půdami jsou tvořeny společenstvem kostřavy walliské (*Festuca vallesiaca*) a pryskyřníkem illyrijským (*Ranunculus illyricus*). Převládajícím druhem je sveřep vzpřímený (*Bromus erectus*).

Co můžeme dále nalézt:

Z chráněných druhů: koniklec luční načernalý (*Pulsatilla pratensis* subsp. *nigricans*), lilie zlatohlavá (*Lilium martagon*), kavyl Ivanův (*Stipa joannis*), sinokvět měkký (*Jurinea mollis*), kosatec nízký (*Iris pumila*), třemdava bílá (*Dictamnus albus*), svída dřín (*Cornus mas*), třešeň mahalebka (*Cerasus mahaleb*), jasan zimnář (*Fraxinus ornus*) – převážně vysázený.

Vzácný výskyt: zlatovous jižní (*Chrysopogon gryllus*), barvínek bylinný (*Vinca herbacea*), hrachor panonský (*Lathyrus pannonicus*), vemeník dvojlistý (*Platanthera bifolia*), kosatec dvojbarevný (*Iris variegata*), jazýček jadranský (*Himantoglossum adriaticum*), hnědenec zvrhlý (*Limodorum abortivum*), rešetlák skalní (*Rhamnus saxatilis*), – tofič pavoukonosný (*Ophrys sphegodes*), záraza šupinatá (*Orobancha artemisiae-campestris*) – endemit, smldník písečný (*Peucedanum arenarium*),

Území se vyznačuje i bohatým zastoupením nižších rostlin ze skupiny lišejníků (registrovaných 110 druhů), mechorostů (registrovaných 100 druhů) a hub (registrovaných 331 druhů).

Les

Převládá dub letní (*Quercus robur*), dub cer (*Quercus cerris*), jeřáb břek (*Sorbus torminalis*) a jeřáb muk (*Sorbus aria*). Z křovin: hloh obecný a h. jednosemenný, zob ptačí (*Ligustrum vulgare*), skalník prostřední (*Cotoneaster integerrimus*), dříšťál obecný (*Berberis vulgaris*), svída krvavá (*Cornus sanguinea*), jalovec obecný, třešeň mahalebka (*Cerasus mahaleb*), vysoký počet druhů růží a kalina tušalaj (*Viburnum lantana*).

Fauna

Území se vyznačuje bohatým zastoupením teplo- a suchomilných druhů hmyzu, např. obaleč (*Pandemis dumetanz*, *Trachismia rigana*), k vzácným druhům patří také pakudlanka jižní (*Mantispa styriaca*) a vzácní motýli (*Zanclegnatha tarsicristalis*, *Yponomeuta vigintipunctatus*, *Procris gerryon*,...). Další hmyzáci: kobylka sága (*Saga pedo*), kudlanka nábožná (*Mantis religiosa*), otakárek fenyklový (*Papilio machaon*), otakárek ovocný (*Iphiclides podalirius*), ascafalus skvrnitokřídý (*Ascafalus macaronius*), roháč obecný (*Lucanus cervus*), jasoň dymnivkový (*Parnassius mnemosine*) a jiní. Obojživelníci: ropucha obecná (*Bufo bufo*), r. zelená (*B. viridis*). Z plazů: ještěrka zelená (*Lacerta viridis*), j. zední (*L. muralis*), užovka stromová (*Elaphe longissima*), užovka hladká (*Coronella austriaca*). Z ptáků např.: skalník zpěvný (*Monticola saxatilis*), z dravců raroh obecný (*Falco cherrug*)

Sandberg

Píščiny Sandberg jsou světoznámou lokalitou neogenních zkamenělin. Našlo se tu přes 300 druhů fosilních organizmů. Sandberg byl střídavě mořským dnem, pláží a útesem. Do stěn pobřeží se zavrtávali mlži (rod *Lithodomus*). Zůstaly po nich jamky o průměru 1 cm. Druhohorní vápence dále narušovali červi *Polydora* a houby *Vioa*. Vzácně zde můžeme nalézt zbytky ježovek, mechovek a dírkovců. V moři žili i větší živočichové, o čemž svědčí nálezy zubů žraloků, kostnatých ryb, ba dokonce nález obratle velryby *Mesocetus hungaricus* (Kadič) a pozůstatky tuleně. **Ze zajímavých fosilních nálezů:** kosti živočichů blízkých nosorožcům, antilopám a psovitým šelmám sem byly splaveny vodními toky. Zbytky obrovských chobotnatců – mastodontů. Nálezy antropoidního druhu opice, prapředka dnešních gibbonů. Mezi najvzácnější nálezy patří zuby *Dryopitaka*.

Slovenské nížiny

(Jan Košnar)

Záhorská nížina (Záhorie)

Je území ležící mezi levým břehem řeky Moravy, jihozápadním úpatím Bielych Karpat a západním úpatím Malých Karpat. Geomorfologicky představuje tato oblast říční nivu a navazující výše položené (starší) říční terasy. Geologickým podložím jsou miocénní (třetihorní) usazeniny, převrstvené v průběhu kvartéru křemičitými (kyselými) písky vyvátými ze sedimentů řeky Moravy (která pramení pod Králickým Sněžníkem a jejíž horní tok, s největší erozní aktivitou, leží v oblasti silikátových hornin sudetských pohoří). Písky vytvářejí na Záhorie systém dun a mezidunových sníženin, kterým protéká řada vodních toků, pramenících buď v Malých Karpatech, nebo vyvěrajících přímo zde na tektonických zlomech, přičemž v obou případech má voda často vyšší koncentraci minerálních iontů.

Charakteristickými biotopy Záhorské nížiny jsou proto píščiny a různé typy mokřadů – slatinné olšiny, vlhké louky, přechodová rašeliniště na akumulacích minerálně slabších vod a slatiniště na akumulacích vod minerálně silnějších. Během naší exkurze snad navštívíme:

NPR Abrod

Leží nedaleko obce Závod. Rezervace je komplexem slatinišť (podle curyšsko-montpelliérské fytoecologické klasifikace svaz *Caricion davallianae*) a vlhkých bezkolencových luk (*Molinion*), přičemž druhý vegetační typ představuje sukcesní stadium postupně nahrazující slatiništní porosty

po zaklesnutí hladiny spodní vody (způsobeném melioračními zásahy v okolí lokality) a následné mineralizaci organické půdy. Ze zajímavých, u nás vesměs již velmi vzácných, ohrožených a někdy i vyhynulých taxonů cévnatých rostlin zde roste mj. *Carex hartmanii* (ostřice Hartmanova), *C. lepidocarpa* (o. šupinoplodá), *C. paniculata* (o. latnatá), *Dactylorhiza incarnata* subsp. *pulchella* (prstnatec pleťový pozdní), *D. lapponica* (p. laponský), *D. ochroleuca* (p. bledožlutý), *Dianthus superbus* subsp. *superbus* (hvozdík pyšný pravý), *Eleocharis uniglumis* (bahnička jednoplevá), *Epipactis palustris* (kruštík bahenní), *Gentiana pneumonanthe* (hořec hořepník), *Gladiolus palustris* (mečík bahenní), *Ophioglossum vulgatum* (hadí jazyk obecný), *Orchis coriophora* (vstavač štěníčný, v ČR vyhynulý), *Schoenus nigricans* (šášina načernalá), *Scirpoides holoschoenus* (kamýšek obecný), *Thelypteris palustris* (kapradiník bahenní), *Triglochin palustre* (bařička bahenní) a řada dalších.

Podunajská nížina

Představuje v podstatě severní část Malé uherské nížiny (maďarsky Kisalföld). Na západě ji ohraničují Malé Karpaty, na jihu tok Dunaje (a tedy slovensko-maďarská hranice), na východě Kováčovské kopce a na severu úpatí několika středoslovenských pohoří (Povážského Inovce, Trávnice, Vtáčniku a Štiavnických vrchů).

Podobně jako na Záhorie jsou i v Podunajské nížině miocénní sedimenty převrstveny kvarténními uloženinami. Písky jsou tentokrát vyváté ze sedimentů Dunaje, který přináší materiál z Alp, tedy z oblasti budované převážně karbonátovými horninami (vápencem a dolomitem). V důsledku toho jsou písky Podunajské nížiny bazické. Dalším typem eolického (větrem ukládaného) sedimentu jsou zde spraše, jemnozrnné vápnité usazeniny, které vznikaly za specifických (chladných a suchých) podmínek vrcholných glaciálů (ledových dob). Území je protkáno mnoha vodními toky včetně velkých řek, do Dunaje se zde vlévají Váh a Hron.

Jedná se o velmi úrodnou oblast, v důsledku intenzivního zemědělského hospodaření jsou dnes přírodovědecky (resp. botanicky) atraktivní lokality většinou situovány na stanoviště extrémního charakteru – mokrá, suchá nebo slaná.

Podél Dunaje, méně často i podél Váhu a Hronu, jsou místy zachovány lužní lesy. Ve stromovém patře většinou dominují *Populus alba* (topol bílý), *P. nigra* (t. černý), *Ulmus laevis* (jilm vaz), *U. minor* (j. habrolistý), *Fraxinus angustifolia* subsp. *danubialis* (jasan úzkolistý podunajský) a *Salix* sp. div. (různé druhy vrb). Naopak vzácnou dominantou je *Alnus glutinosa* (olše lepkavá) – olšový luh se nachází např. v NPR Šúr nedaleko Bratislavy. V podrostu lze nalézt mj. *Vitis vinifera* subsp. *sylvestris* (révu vinnou lesní, tj. planou révu), *Urtica kioviensis* (kopřivu lužní, v NPR Šúr) nebo *Leucanthemella serotina* (luhovnici pozdní). V podunajských nížinných lesích se dále vyskytují i druhy charakteristické pro horské a podhorské luhy a břehové porosty, zřejmě splavené z Alp – *Alnus incana* (olše šedá), *Salix eleagnos* (vrba šedá), *Hippophae rhamnoides* (rakytník řešetlákový), *Calamagrostis pseudophragmites* (třtina pobřežní) či *Carex alba* (ostřice bílá).

Na sprašových návějích s hluboko zaklesnutou hladinou spodní vody jsou místy vyvinuty porosty ponticko-panonských teplomilných doubrav (*Aceri tatarici-Quercion*). Ve stromovém patře je zastoupena řada ve střední Evropě původních druhů dubů (*Quercus petraea* – dub zimní, *Q. dalechampii* – d. Dalechampův, *Q. polycarpa* – d. mnohoplodý, *Q. robur* – d. letní, *Q. pubescens* – d. pýřitý, *Q. virgiliana* – d. Virgilův, *Q. cerris* – d. cer, *Q. frainetto* – dub balkánský) a *Acer tataricum* (javor tatarský). V bylinném patře rostou např. *Phlomis tuberosa* (sápa hlíznatá) nebo *Vinca herbacea* (barvínek bylinný).

Ve stojatých či pomalu tekoucích vodách a na mokřadních stanovištích se vyskytují mj. *Butomus umbellatus* (šmel okoličnatý), *Hippuris vulgaris* (prustka obecná), *Hottonia palustris* (žebatka bahenní), *Najas marina* (řečanka přímořská), *Nuphar lutea* (stulík žlutý), *Nymphaea alba* (leknín bílý), *Oenanthe silaifolia* (halucha koromáčovitá), *Potamogeton* sp. div. (různé druhy rdestů), *Ranunculus polyphyllus* (pryskyřník mnoholistý), *Salvinia natans* (nepukalka vzplývavá), *Sparganium simplex* (zevar jednoduchý), *Stratiotes aloides* (řezan pilolistý), nepůvodní jsou zde *Azolla filiculoides* (azola americká) a *Wolffia arrhiza* (drobnička bezkořenná). Na přeplavovaných

loukách v nivách větších řek (svaz *Cnidion venosi*, podle nových fytoocenologických syntéz *Deschampsion*) se lze setkat např. s druhy jako *Cnidium dubium* (jarva pochybná), *Gratiola officinalis* (konitrud lékařský), *Lathyrus palustris* (hrachor bahenní), *L. pannonicus* (h. panonský) nebo *Pseudolysimachion maritimum* (rozrazil dlouholistý), slatinné louky představují stanoviště např. pro *Cladium mariscus* (mařici pilovitou), *Cyperus glomeratus* (šáchor klubkatý), *Fritillaria meleagris* (řebeček kostkovaný), *Iris spuria* (kosatec žlutofialový) či *Silene multiflora* (silenku mnohokvětou).

Z celého slovenského území je největší zastoupení slaných půd právě v Podunajské nížině, a to zejména v její jihovýchodní části. Botanicky nejvýznamnější lokality se nacházejí na pravém břehu Hronu severně od Štúrova, u obcí Kamenín a Kamenný Most. Ve dvou chráněných územích, NPR Kamenínske slanisko a PR Čistiny, se vyskytuje řada halofytních rostlin, kromě známé *Limonium gmelinii* (limonky Gmelinovy, jde o poslední lokality v bývalém Československu) např. *Artemisia santonicum* subsp. *patens* (pelyněk slanomilný rozložený), *Aster canus* (hvězdnice sivá), *A. punctatus* (h. tečkovaná), *A. tripolium* subsp. *pannonicus* (h. slanistá panonská), *Atriplex litoralis* (lebeda pobřežní), *Camphorosma annua* (kafranka roční), *Centaurium littorale* subsp. *uliginosum* (zeměžluč přímořská slatinná), *Cerastium dubium* (rožec pochybný), *Crypsis aculeata* (skrytěnka bodlinatá), *Lepidium perfoliatum* (řeřišnice prorostlá), *Plantago tenuiflora* (jitrocel tenkokvětý), *P.*

maritima (j. přímořský), *Ranunculus lateriflorus* (pryskyřník stranokvětý), *R. pedatus* (p. znožený), *Scorzonera parviflora* (hadí mord maloubořný), *Taraxacum bessarabicum* (pampeliška besarabská), *Triglochin maritimum* (bařička přímořská), *Veronica scardica* (rozrazil slanistý) a mnohé další.

Bazické písky Podunajské nížiny představují vhodná stanoviště pro kontinentálně laděné, často kalcifilní rostliny, jejichž diverzita je zde značná. Mezi nejzajímavější lokality patří NPR Čenkovská step a NPR Čenkovská lesostep u obce Mužla (západně od Štúrova), kde, opět na jediné lokalitě v bývalém Československu, roste relikv ze sprašových fází (tj. nejchladnějších období, vrcholných glaciálů) pleistocénu (starších čtvrtohor) – *Ephedra distachya* (chvojník dvouklasý). Mezi dalšími psamofyty (rostlinami osídlujícími písčiny) Podunajské nížiny jmenujme z ostřic a trav např. *Carex stenophylla* (ostřice úzkolistou), *C. liparicarpos* (o. leskloplodou), *Chrysopogon gryllus* (zlatovous jižní), *Festuca vaginata* (kostřavu pochvatou), *Koeleria glauca* (smělek sivý), *Stipa borysthena* (kavyl písečný), *S. capillata* (k. vláskovitý), *Tragus racemosus* (bodloplev hroznatý), z dvouděložných bylin pak *Alkanna tinctoria* (kamejník barvířský), *Alyssum montanum* subsp. *gmelinii* (tařici horskou Gmelinovu), *Alyssum tortuosum* subsp. *tortuosum* (tařici křivolakou pravou), *Astragalus exscapus* (kozinec bezlodyžný), *Campanula sibirica* (zvonek sibiřský), *Colchicum arenarium* (ocún písečný), *Corispermum canescens* (velbloudník šedavý), *Globularia bisnagarica* (koulenu prodlouženou), *Gypsophila paniculata* (šater latnatý), *G. fastigiata* subsp. *arenaria* (š. svazčitý písečný), *Helichrysum arenarium* (smil písečný), *Kochia laniflora* (bytel vlnokvětý), *Minuartia verna* subsp. *verna* (kuřičku jarní pravou), *Pulsatilla pratensis* subsp. *bohemica* (koniklec luční český), *Salsola kali* subsp. *rosacea* (slanobýl draselný růžičkový), *Scabiosa canescens* (hlaváč šedavý), *Seseli hippomarathrum* (sesel fenyklový), *Sideritis montana* (hojník chlumní), *Silene conica* (silenku kuželovitou, v ČR nezvěstnou), *Thesium arvense* (lněnku rolní) nebo *Thymus praecox* (mateřídoušku časnou).

V pahorkatině, vystupující nad nížinu severozápadně od Štúrova, lze nalézt stepní stanoviště s vegetací tvořenou xerothermními trávničky a nízkými křovinami. Mezi lokality tohoto charakteru patří PR Drienová hora (mezi Gbelci a Novou Vieskou), kde můžeme vidět např. *Anthyllis vulneraria* subsp. *polyphylla* (úročník bolhoj mnoholistý), *Cerastium tenoreanum* (rožec Tenoreův), *Cleistogenes serotina* (dvouřadec pozdní), *Crupina vulgaris* (chrpinka obecná), *Euphorbia pannonica* (pryšec panonský), *Himantoglossum adriaticum* (jazýček jadranský, v ČR na jediné lokalitě u Ketkovic na Třebíčsku), *Inula oculus-christi* (oman oko Kristovo), *Iris pumila* (kosatec nízký), *Jurinea mollis* (sinokvět měkký), *Lotus borbasii* (štúrovník Borbásův), *Onobrychis arenaria* (vičenec písečný), *Phlomis tuberosa* (sápu hlíznatou), *Sideritis montana* (hojník chlumní), *Prunus*

fruticosa (= *Cerasus fruticosa*, višň křovitou), *Prunus tenella* (= *Amygdalus nana*, mandloň nízkou) nebo *Taraxacum serotinum* (pampelišku pozdní). Vegetačně velmi podobná je PR Vršok (místním, maďarským, názvem Hegyfarok) ležící severozápadně od Štúrova, kde se oproti předchozí lokalitě vyskytují např. i *Alyssum desertorum* (tařice stepní), *Bifora radians* (štěničník paprskující), *Clematis integrifolia* (plamének celolistý, v ČR vyhynulý), *Crambe tataria* (katrán tatarský), *Dianthus giganteiformis* (hvozdík velkokvětý), *Dictamnus albus* (třemdava bílá), *Echium russicum* (hadinec nachový), *Iris variegata* (kosatec různobarvý), *Melampyrum barbatum* (černýš bradatý), *Muscari tenuiflorum* (modřenec tenkokvětý), *Onosma visianii* (ruměnice Visianova), *Orobanche arenaria* (záraza písečná), *Salvia aethiopis* (šalvěj habešská) nebo *Vinca herbacea* (barvínek bylinný).

Kováčovské kopce (Burda)

(Ivana Adámková, Milan Bruchter)

Jedná se o pohoří sopečného původu nacházející se na jižním Slovensku, asi 3 km severovýchodně od obce Štúrovo. Rozkládá se na ploše přibližně 20 km², přičemž na délku má toto pohoří zhruba 7,5 km a na šířku maximálně 3 km. Od maďarského pohoří Pilisi je na jihu odděleno řekou Dunaj a od pohoří Börzsöny na východě řekou Ipeľ. Území vzniklo v mladších třetihorách vulkanickou činností s centrem ve výše zmiňovaných maďarských pohořích. Andezitové vyvřeliny jsou místy obklopeny organogenními vápenci, výlevná činnost se dělá v jistých dobách i na dně moře. Místa jsou vyvřeliny překryté spraší. Výškové rozpětí je od 107 m n.m. (soutok Ipeľ a Dunaje) do 395 m n.m. (bezejmenný kopec). Další dva významné kopce (mají vůbec jméno) jsou Burdov (388 m n.m.) a Kráľova hora (373 m n.m.). Klimaticky patří území do teplé oblasti s průměrnou roční teplotou 10,7°C a průměrnými ročními srážkami 400 mm.

Na území Kováčovských kopců se nacházejí dvě NPR. Kováčovské kopce juh s rozlohou 364 ha a Kováčovské kopce sever o rozloze 199 ha. Obě dvě rezervace byly vyhlášeny v roce 1966 s cílem zachování biotopů panonské flóry a fauny.

Fytogeograficky patří Burda do panonské oblasti, matranské podoblasti (*Matricum*). Je to, na vzácné teplomilné druhy, nejbohatší území na Slovensku. Chybí zde vápnomilné a horské druhy. Na jižních svazích jsou rozšířené teplomilné smíšené doubravy s *Quercus cerris*, *Q. pubescens*, *Fraxinus ornus*, *Acer tataricum*, *Prunus mahaleb*, *Eonymus verrucosa*, mimo les roste vzácný *Colutea arborescens*. Na severních svazích jsou lesy dubo-habrové, bučiny (nejníže položené v SR) jsou vyvinuty na malých plochách.

Na skalnatých jižních svazích rostou druhy jako *Medicago prostrata*, *Stipa pulcherrima*, *Sempervivum marmoreum*, *Sedum acre* ssp. *krajinae*, *Stipa dasyphylla*, *Crupina vulgaris*, *Orlaya grandiflora*, *Pulsatilla grandis*, *Pulsatilla nigricans*, *Echium russicum*, *Festuca pseudodalmatica*, *Vinca herbacea*, *Amygdalus nana*, *Iris aphylla* ssp. *hungarica*.

Na suchých travnatých stráních se vyskytují např. *Euphorbia virgata*, *Euphorbia pannonica*, *Crepis pulchra*, *Lotus borbásii* (*Lotus corniculatus* ssp. *slovacus*), *Salvia aethiopis*, *Hesperis tristis*, *Carex stenophylla*, *Echium italicum*, *Scorzonera hispanica*, *Gagea minima*, *Trigonella monspeliaca*, *Arenaria procera* ssp. *glabra*, *Androsace maxima*, *Carthamus lanatus*, *Ceratophalus testiculatus* a jiné.

Jako bylinný podrost v lesích a v křovinách zde můžeme nalézt *Aconitum anthora*, *Achillea crithmifolia*, *Silene viridiflora*, *Vinca herbacea*, *Waldsteinia geoides*, *Potentilla micrantha*, *Dictamnus albus*, *Trifolium medium* ssp. *banaticum*.

Jen na území Burdy se dají nalézt na Slovensku tyto druhy *Althaea taurinensis*, *Convolvulus cantabricus*, *Minuartia glomerata*, *Mercurialis longistipes*, *Erodium ciconium*, *Valerianella pumila*, *Althaea cannabina*, *Consolida regalis* ssp. *paniculata*, *Stipa crassiculmis*.

Dalšími vzácnými druhy jsou potom *Medicago rigidula*, *Vicia sparsiflora*, *Coronopus squamatus*, *Micropus erectus*, *Herniaria incana*, *Valerianella coronata*.

Také ve fauně se vyskytují vzácné teplomilné panonské druhy. Jmenujme např. z hmyzu koníka stepního (*Acrida hungarica*), cikádu viniční (*Tibicen haematodes*), roháče obecného (*Lucanus cervus*), hnědáka osikového (*Euphydryas maturna*), pestrokrídlece podražcového

(*Zerynthia polyxena*). Z plazů je zde u nás se nevyskytující krátkonožka evropská (*Ablepharus kitaibelii*). Také se zde vyskytuje množství ptactva jako strnad viniční (*Emberiza cia*), lelek lesní (*Caprimulgus europaeus*) vlha pestrá (*Merops apiaster*), výřeček malý (*Otus scops*), dudek chocholatý (*Upupa epops*).

Cerová vrchovina

Jana Krčilová, Monika Sosnová

Vyhlášení: 1989

Rozloha: 16 280 ha

Geomorfologický celek: Cerová vrchovina

Okresy: Lučenec, Rimavská Sobota

Zaujímá převážnou část celku Hajnáčské vrchoviny, jihovýchodní výbežek celku Fiľakovská brázdy a centrální část Petrovské vrchoviny.

Geologický vývoj

Nejrozšířenějším horninovým typem jsou pískovce tzv. fiľakovského súvrstvia. Cerová vrchovina je ale jinak vulkanického původu a je nejmladším pohořím na Slovensku.

Reliéf

Zdejší vrcholy nedosahují nijak závratných výšek, ale díky velké členitosti terénu dají výstupy na vrcholy (čedičové a andezitové trosky) vysoké 500 až 600 metrů někdy pořádně zabrat. Nejvyšším vrcholem tohoto pohoří je Karanč s výškou 728 metrů.

Rostlinstvo

Cerová vrchovina patří do Panonské oblasti, podoblast Matricum. Původní přirozená rostlinná společenstva jsou lesy, teplomilná společenstva skal a skalních stepí a mokřiny. K druhotným společenstvům řadíme odlesněním vzniklé stepní formace, křoviny a společenstva okolí nově vzniklých vodních nádrží.

Lesní společenstva: Zabírají asi 30% Cerové vrchoviny, v CHKO ale tvoří až 2/3. Typické jsou teplomilné doubravy a dubohabřiny. Nejrozšířenější dřevinou je dub cer (*Quercus cerris*), po kterém je celá vrchovina pojmenovaná. Spolu s ním se zde vyskytují i další druhy teplomilných dubů (*Q. pubescens*, *Q. petraea*, *Q. dalechampii*, *Q. frainetto*), dále habr (*Carpinus betulus*), jeřáby (*Sorbus sp.*) a javory (*Acer sp.*). Najdeme zde i hrušeň (*Pyrus communis*), třešeň ptačí (*Cerasus avium*) a jabloň lesní (*Malus sylvestris*). Z keřů zde roste žanovec měchýřník (*Colutea arborescens*) a dřín (*Cornus mas*). V bylinném patře pak najdeme: *Primula veris*, *Lychnis coronaria*, *Chrysanthemum corymbosum*, *Vinca minor*, *Scilla bifolia*, křivatce (*Gagea sp.*).

Severní svahy jsou porostlé **bučinami** submontánního charakteru. Jsou zde evidované i 100–150 leté exempláře buku s obvodem kmene 300–350 cm. V současnosti jsou velkým problémem porosty invadujícího akátu. V podrostu najdeme *Atropa bella-donna*, *Dentaria bulbifera*, *Oxalis acetosella*, *Geranium robertianum* a *Dryopteris carthusiana*.

Původní typy **lužních lesů** se zachovaly už jen ve fragmentech, jsou tvořené olší (*Alnus glutinosa*) a různými druhy vrb (*Salix sp.*). V podrostu najdeme klasické druhy jako: *Urtica dioica*, *Glechoma hederacea*, *Pulmonaria officinalis*, *Ficaria verna*, *Caltha palustris*. Místy jsou břehy úplně obnažené nebo provázené vysazenými topoly (*Populus sp.*).

Xerothermní stanoviště: ochránářsky nejcennější území. Najdeme zde přirozené skalní stepi i travnaté stepi vzniklé odlesněním s bohatou škálou vzácných druhů. Z jarních druhů jsou to: *Adonis vernalis*, *Pulsatilla pratensis* subsp. *bohemica*, *Pulsatilla grandis*. Výraznými stepními druhy jsou i kavyly (*Stipa capillata*, *S. pennata* ojedinele i *S. tirsia*) a statná tráva zlatovous jižní (*Chrysopogon gryllus*). K chráněným druhům patří dále *Orchis purpurea*, *Iris pumila*, *Linum hirsutum* subsp. *glabrescens* (olysalý s úzkými listy) i subsp. *hirsutum*, *L. tenuifolium*, *Muscari botryooides*, *Cynoglossum hungaricum*, *Dianthus pontederae*, *Lactuca perennis*, *Caucalis polycarpus* subsp. *polycarpus*

Mokřiny: odlišné životní podmínky nežli ostatní stanoviště, pod vlivem vody. Bohužel v minulosti často narušené melioracemi. Setkáme se zde s rozsáhlými porosty rákosu (*Phragmites australis*), ostřic (*Carex* sp.), orobince (*Typha latifolia*). Vzácně se zde vyskytuje i mléč bahenní (*Sonchus palustris*) u nás rostoucí jen v Bílých Karpatech, na Hodonínsku a Mikulovsku.

Využívání území a jeho ochrana

Vlastní práce orgánů státní ochrany přírody se v podstatě teprve začíná či čeká. Člověk krajinu Cerové vrchoviny využíval odedávna, osídlení je tu datované od neolitu. Zbytky kamenných a železných zbraní i úlomky keramiky poukazují na přítomnost člověka v čase od doby kamenné přes bronzovou až po železnou. **Lesní porosty** nesou stopy lesní pastvy a následně výmladkového hospodaření. Do odlesněných, příp. narušených lesních porostů expanzivně zasáhl trnovník akát, který v současnosti zabírá poměrně velké plochy. Jednou z důležitých úloh ochrany přírody bude vytvořit předpoklady pro obnovu kvalitního lesa. V nižších polohách byl les přeměněný na zemědělskou půdu. Často se tu setkáváme s opuštěnými vinicemi, které jsou dnes už sekundárně zatravněné. Vypásání dobyt看em na svazích se sklonem nad 10 stupňů způsobilo nadměrnou erozi půdy. Bohužel snahy vyhánět dobytek na takováto místa se udržují dodnes. Erozní kotlinky a nivy podél potoků jsou rekultivované a přeměněné na ornou půdu. Zbytky kdysi rozsáhlých močálů dnes nacházíme jen sporadicky. Nedůslednost v údržbě melioračních zařízení však způsobuje rychlý návrat odvodněných ploch k močálům. Bohužel porosty jsou v nich už druhotné.

Čedičové lávové příkrovy

Koncem 19. století zasáhl oblast Cerové vrchoviny rozvoj kamenářského průmyslu. Setkáváme se tu s řadou menších lomů, z nichž mnohé už stihly „zrekultivovat samy“ a poskytují vhodné biotopy pro plazy.

Maloplošná chráněná území

Národní přírodní rezervace Ragáč (9,73 ha):

Ragáč je nejmladší sopkou na Slovensku. Území je porostlé teplomilnými doubravami s cerem, s výskytem chráněných a vzácných druhů rostlin v podrostě.

NPR Pohanský hrad (70,71 ha):

Zabírá okraj čedičového lávového proudu, který je ukončený až 30 m vysokými „bralami“ s nepravými jeskynnými prostory. Jedná se archeologické naleziště.

NPR Šomoška (36,62 ha):

Je zde „kamenný vodopád“ s pěti a šestibokou odlučností čediče, kamenné moře a starý bukový porost; středověký hrad.

Přírodní rezervace Hajnáčsky hradný vrch (9,71 ha):

Výrazný kopec ze sopečného materiálu; zbytky středověkého hradu. Významná je tu xerothermní vegetace a výskyt teplomilného hmyzu.

Přírodní památka Čakanovský profil (0,6889 ha):

Geologický odkryv, který je dokladem vývoje přímořských a kontinentálních usazenin spodního miocénu v Cerové vrchovině.

PP Jalovské vrstvy (1,7 ha):

Přirozený geologický odkryv; naleziště žraločích zubů.

PP Soví hrad (2,814 ha)

Brekciová a lávová výplň bývalého, dnes už zvětráváním a odnosem vypreparovaného sopečného komínu.

Národní park Slovenský kras

(Filip Kolář, Magdalena Kubešová)

Základní charakteristika:

Ochranářské metály: 1973 CHKO, 1977 BR, 1995 UNESCO (12 jeskyní), 2002 NP – 14 rezervací. V Maďarsku přímo navazuje Aggtelecký kras (také NP, také součástí UNESCO – 10 jeskyní).

- rozloha: NP 360 km², ochranné pásmo 380 km²
- nadmořská výška: max. Jelení vrch 942 m n. m., min. Turňa 190 m n. m.

Geologie:

Vývoj: Počátek současných, na povrch vystupujících, struktur je kladen do středního triasu, kdy vznikl jednotný, až 0,5 km silný Silický příkrov. Koncem třetihor došlo k mohutnému zdvihu území a následně vlivem silné eroze ke vzniku kaňonů, které rozbrzdily původně jednotný příkrov na oddělené planiny. Dna kaňonů byla v té době až o několik set metrů hlouběji, než jsou dnes. Během kvartéru celá oblast začala poklesávat a v údolích docházelo k mohutnému ukládání nánosů. Krasové útvary s jeskyněmi, které se současně vytvářely, byly stále pohřbívány pod narůstajícími říčními nánosy. Jeskynní toky byly tisknuty narůstajícími nánosy na stropy jeskyní a hloubící proces se tak uplatňoval směrem vzhůru. Tento geomorfologický proces v krasu, kdy nad hloubkovou erozí převládá výmol směrem vzhůru vyvolaný postupným zanášením údolí se označuje jako převrácený, neboli retrográdní kras. Proto jsou až 500 m vysoké svahy krasových planin bez výrazných jeskynních pater. Zatímco jeskyně na úpatí planin jsou čtvrtohorního stáří, propasti, které jsou nahoře na planinách, byly založeny už koncem třetihor.

Stavba: Vlastní těleso krasu tvoří středotriasové vápence wettersteinského typu, pod nimiž se nachází nepropustné verfénské podloží.

Geomorfologie (geomorfologická oblast Slovenské Rudohorie, celek Slovenský kras). Zformování do současné podoby probíhalo během neogénu až pleistocénu, v území krasu se setkáme s těmito hlavními tvary krajiny:

- planiny od 800 m do 400 m – nakloněné S–J (2–4°).
jména planin: Jelšavský kras, Koniarská planina, Plešivská planina, Silická planina, Dolný vrch, Horný vrch (jeho SV výběžek = Borčianská planina), Zádielská planina, Jasovská planina
- strmé svahy planin (až 45°, výška 200–550 m)
- pod planinami jsou buď kaňony (Zádielská a Hájská dolina) nebo plochá údolí (nivy Slané, Štítniku a Turně)

Krasová NEJ Slovenského krasu:

- největší středoevropský kras
- jeskynní systém Domica–Aggtelek: 21 km
- propasti: Kunia (203 m – starý údaj, už je hlubší), Čertova díra (více než 200 m)
- polje Červená skala (1,5×0,5 km)
- Silická ľadnica – nadmořská výška vchodu jen 503 m!

Dvanáct jeskyň a propastí Slovenského krasu v UNESCO – Drienovská j., Jasovská j.*, Kunia priepasť (všechny Jasovská planina), Snežná díra (Borčianská planina), Hrušovská j. (Horný vrch), Obrovská priepasť (Dolný vrch), Krásnohorská j., systémy Domica*-Baradla* (Maď.) a Silická ľadnica*-Gombasecká j.* (Silická planina), Zvonivá jama a Diviačia priepasť (Plešivská planina) a konečně Ochtinská aragonitová jaskyňa* (leží mimo SK). Jeskyně označené * jsou zpřístupněné.

Půdy:

Zejména rendziny. Na planinách, kde je menší vliv eroze, zůstaly zachovány hnědé rendziny, zatímco na svazích se vyskytují spíš rendziny typické, v menší míře i protorendziny.

Vodstvo:

V území SK se vyskytují v podstatě jen allochtonní toky (výjimkou je řeka Turňa pramenící na úbočí Silické planiny). Na povrchu planin už povrchová voda není téměř žádná (s výjimkou dvou obskurních krasových jezírek, dnes už v podstatě zanesených a degradovaných – Jaštěrie a

Lúčanské jazierko). Zato je v tělese planin díky mnoha závrťům a propastem přítomna rozsáhlá síť podzemních toků ⇒ v celé oblasti lze napočítat přes 50 vyvěraček.

Klima:

Klima je ovlivněno geomorfologií, zatímco na planinách převládá mírně kontinentální klima horských planin, v kotlinách a kaňonech je klima kontinentální. Průměrné teploty pro leden jsou -4 – -6 °C, pro červen 16 – 18 °C. Roční úhrn srážek se pohybuje od 650–800 mm, nejdeštivějším měsícem je červenec.

Historie osídlení:

V paleolitu osídlení sporadické, od neolitu trvalé (jeskyně, např. Domica). Až sem dosahoval vliv Říma (nálezy mincí). V arpádovských Uhrách takřka celé území součástí Turnianské stolice (župy) v čele s hradem Turňa. Církevní majetky rožňavského biskupství a kláštera v Jasově. Za (post)husitských dob zde působil Jan Jiskra z Brandýsa (viz Jiskrovo graffitti v Jasovské jeskyni). Postupně upadá moc žup, vzrůstá vliv šlechty – Bebekovci (ca 1350 – 1578), po nich Andrassyovci (1578 – 1945) – centrem hrad Krásná Horka. Oblast SK mimořádně rozmanitá co do náboženství, lokálních tradic i národností (v současnosti zejména silná maďarská „menšina“, Slováci spíše ve vyšších polohách).

Nejvýznamnější památky:

- Krásná Horka – hrad, gotické jádro z poč. 14. stol., roku 1544 obehnané mohutným opevněním s nárožními baštami (Bebekovci). Na přelomu 16 a 17. stol. přestavby staré části, přistavěn dolní hrad, od pol. 19. stol. rodinné muzeum Andrassyovců. Poblíž Krásnohorského Podhradie i jejich rodinné mauzoleum.
- Rožňava – už od svého vzniku (konec 13. stol.) hornická osada v majetku ostříhomského biskupa (až do zřízení rožňavského biskupství 1776). Drancováno nejdříve J. Jiskrou z Brandýsa, posléze několikrát Turky. Kostel ze 14. stol. (přestavěn v 15. stol.), městská věž (barokní), biskupská rezidence (barokně klasicistní).
- Turnianský hrad – dnes zříceniny, pochází z 1. pol. 13. stol. (čtyřhranná věž a palác), dobyt Jiskrou (téměř na 10 let). V renesanci dostal nové opevnění – součást protiturecké hradby (zajat begem Hassanem z Fiľakova), po potlačení Thökölyho povstání (1685) zbořen císařskými vojsky.
- Jasov – hornická osada z konce 13. stol., z té doby i premonstrátský klášter – dnes v barokní podobě z 18. stol.

Flóra a vegetace:

V NP a ochranném pásmu lze nalézt přes 1460 druhů cévnatých rostlin. Pro mnoho (zejména submediteránních a balkánských) druhů zde probíhá severní hranice rozšíření. Převažují teplomilná společenstva, v zaříznutých kaňonech se jako zvláštnost naopak vyskytují společenstva chladnomilná. Fytogeograficky spadá takřka celé území SK do fytochorionu Slovenský kras (oblast Pannonicum, podoblast Matricum – ta je považována za významnou migrační cestu z Balkánu). Na východě hraničí s podoblastí Eupannonicum (okres Košická kotlina), na severu pak s podoblastí Praecarpaticum (okres Slovenské Rudohorie).

Rekonstruovaná společenstva:

- Teplomilné doubravy (*Quercion pubescenti-petraeae*) – roztroušeně po celém území, zejména na jižně orientovaných svazích planin
- Cerové doubravy (*Quercetum petraeae-cerris*) – rekonstruovány na části J svahů Horného vrchu a na JV svazích Jasovské planiny
- Karpatské dubohabřiny (*Caricion pilosae-Carpinion betuli*) – nahoře téměř na celé Silické planině a Dolném Vrchu, a v J polovinách Plešivské, Zádielské a Jasovské planiny
- Pannonské dubohabřiny (*Quercro robori-Carpinenion betuli*) – pouze ve V části, přiléhající ke Košické kotlině (na zvlněných úpatích Horného, Dolného vrchu a Zádielské a Jasovské planiny)
- Květnaté bučiny (*Eu-Fagenion*) – S část Plešivské, Jasovské planiny a Horného vrchu

- Vápencové bučiny (*Cephalanthero-Fagenion*) – S část Zádielské planiny a Borčianská planina
- Suťové lesy (*Tilio-Acerion*) – prudké svahy Silické planiny, Zádielská a Hájská dolina
- Reliktní bory – vzácně Zádielská dolina
- Podhorské olšové luhy (*Alnenion glutinoso-incanae*) – nivy Slané, Štútniku a jejich přítoků
- Tvrdý nížinný luh (*Ulmenion*) – dno Turnianské kotliny

Sekundární vegetace:

Na planinách samotných zejména pastviny a louky (*Molinio-Arrhenatheretea*) – silně zarůstají jalovcem a dalšími dřevinami, vzácně i pole (Silická planina). Na svazích a škrapech step (*Festuco-Brometea*, *Trifolio-Geranietea*), dnes často zarůstající křovinami např. *Cerasus mahaleb*, *Fraxinus ornus*, ...

Vzácné a fytogeograficky významné taxony:

a) KARPATŠTÍ DEALPÍNI

- výskyt díky blízkosti Karpat + členité stavbě Slovenského krasu (hluboké strže, soutěsky, podzemní prostory)
- Hájská a Zádielska tiesňava, Gerlašské skaly na S okraji Plešivské planiny
- *Arabis alpina*, *Cortusa matthioli*, *Campanula carpatica*, *Thalictrum aquilegifolium*, *Primula auricula*, *Lunaria rediviva*, *Gentiana asclepiadea*, *Homogyne alpina*, *Cimicifuga europaea*, *Taxus baccata*, *Larix decidua*, *Picea abies*, *Salix silesiaca*

b) DRUHY VÝCHODOEVROPSKÝCH STEPÍ

- *Dracocephalum austriacum* (Zádiel, Plešivec, Domic) – relikv z preboreálu
- *Echinops ritro* subsp. *ruthenicus* (Hrhov, Hačava) – skalní stepi, areál: Balkán,-Pont,-Altaj

c) SUBMEDITERÁNNÍ MIGRANTI

- *Linaria pallidiflora* (= *L. angustissima*) – lesostepi, stepi, dácký migrant
- *Gasparrina peucedanooides* (*Apiaceae*) – stepi, tepl. doubravy u Hrhova a na Dol. vrchu
- *Cotinus coggygria* (Plešivská planina)
- *Erythronium dens-canis* (Brzotínske skaly) submed.-perialp. druh, v bývalém ČSR zaručeně původní lokalita jen zde

d) PANNONŠTÍ ENDEMITI :

- *Ferula sadleriana* (Slavec, Koniarská planina) – pouze 1 lokalita v Rumunsku, 2 lokality v Maďarsku (Pilis), 2 lokality ve Slovenském krasu, preglaciální relikv
- *Astragalus vesicarius* subsp. *albidus* (okolí Turni)
- *Thlaspi jankae* (okolí Turni, Aggtelek) – stepi, křoviny, kvete V–VI, subendemit, mimo Slovenský kras jen Tribeč

e) ENDEMITI SLOVENSKÉHO KRASU (včetně maďarské části):

- *Onosma tornensis* – Turniansky hrad (locus classicus), Dolný vrch (i v maďarské části), J svahy Jasovské planiny, jediný středoevropský zástupce sekce *Stelligeria* (s chlupatými papilami)
- *Draba lasiocarpa* subsp. *klasterskyi* (ve Slovenském krasu běžně) – efemerofyt skalních stepí, kvete IV–V
- další uvádění endemiti – *Dianthus lumnitzeri* subsp. *pseudopraecox*, *Jurinea mollis* subsp. *macrocalathia*, *Campanula xylocarpa*, *Sesleria heufleriana*, 6 endemických druhů rodu *Sorbus* a 3 endemické druhy rodu *Crataegus*

Živočichové:

- více než 130 druhů či poddruhů plžů – např. endemické sivěnka zdobená (*Alopiia clathrata*) a *Sadleriana pannonica*
- kudlanka nábožná (*Mantis religiosa*), kobylka sága (*Saga pedo*), otakárek fenyklový (*Papilio machaon*), otakárek ovocný (*Iphiclidia podalirius*), jasoň dymnivkový (*Parnassius*)

mnemosyne), jasoň červenooký (*Parnassius apollo*), roháč obecný (*Lucanus cervus*), tesařík alpský (*Rosalia alpina*)

- krátkonožka obecná (*Ablepharus kitaibelii*), ještěrka obecná (*Lacerta agilis*), j. zelená (*Lacerta viridis*), j. zední (*Podarcis muralis*), užovka obojková (*Natrix natrix*), u. podplamatá (*Natrix tessellata*), u. hladká (*Coronella austriaca*), u. stromová (*Elaphe loongissima*)
- strnad viničný (*Emberiza cia*), skalník zpěvný (*Monticola saxatilis*), raroh velký (*Falco cherrug*), orel královský (*Aquila heliaca*), orel nejmenší (*Hieraetus pennatus*), orlík krátkoprstý (*Circaetus gallicus*), orlovec říční (*Pandion haliaetus*), výr velký (*Bubo bubo*), kulíšek nejmenší (*Glaucidium passerinum*), ťuhýk obecný (*Lanius collurio*), pěnice vlašská (*Sylvia nisoria*), mlynařík dlouhoocasý (*Aegithalos caudatus*), bramborníček černohlavý (*Saxicola torquata*), skřivan lesní (*Lullula arborea*)
- bělozubka šedá (*Crociodura suaveolens*), rejsec černý (*Neomys anomalus*), vrápenec velký (*Rhinolophus ferrumequinum*), vrápenec jižní (*Rhinolophus euryale*), netopýr brvitý (*Myotis emarginatus*), netopýr vodní (*Myotis daubentoni*), netopýr pobřežní (*Myotis dasycneme*), netopýr hvízdavý (*Pipistrellus pipistrellus*), netopýr dlouhouchý (*Plecotus austriacus*), létavec stěhovavý (*Miniopterus schreibersi*), sysel obecný (*Citellus citellus*), plšík lískový (*Muscardinus avellanarius*), jelen evropský (*Cervus elaphus*), rys ostrovid (*Lynx lynx*)

Významné lokality:

- Turnianský hradný vrch – xerothermní stepní společenstva na škrapovém poli na J a JZ úbočí T. h. v., výskyt např. *Onosma tornensis*, *Astragalus vesicarius* subsp. *albidus*
- Zádielská dolina – mohutná krasová soutěska se stěnami až 300 m vysokými, na hranách a úbočích skalní step, vzácně reliktní bory, dno kaňonu výrazně ovlivněno inverzí – suťové lesy, výskyt řady horských druhů ⇒ prolínání karpatských a panonských prvků, jedna z nejnavštěvovanějších atrakcí Slovenského krasu
- Hrušovská lesostep – zachovalé teplomilné doubravy s dominantními *Quercus pubescens* a *Fraxinus ornus*, vzácněji i *Quercus cerris*
- Brzotínské skaly – komplex společenstev skalních stepí, lesostepních formací i suťových lesů na Z a SZ svazích Silické planiny, výskyt např. *Erythronium dens-canis*
- Jovické rašelínisko – unikát v oblasti, torzo původního rašelinného komplexu ve V části dna Rožňavské kotliny, porosty řádu *Molinetalia*, z významných druhů *Drosera rotundifolia*, *Menyanthes trifoliata*, *Salix rosmarinifolia*
- Domické a Kečovské škrapy – společenstva skalních stepí s výskytem např. *Dracocephalum austriacum*, *Phlomis tuberosa*, z nedalekého mokřadu uváděna *Oenanthe banatica*

CHKO Strážovské Vrchy

(Jan Chlumský)

CHKO byla vyhlášena r. 1989 na rozloze 30 979ha. Nadmořská výška se pohybuje od 600 do 1213m. n. m. (Strážov). Geologický podklad tvoří vápence, dolomity a místy i kyselé horniny. Pohoří má severojižní směr. V její jižnější části, od Trenčianských Teplíc po Prievidzu, můžeme najít mnoho teplomilných druhů. Na jižních svazích se často uplatňují dubiny s *Quercus pubescens*. V severní části v oblasti Manína, ale hlavně Súľ'ova roste poměrně mnoho horských druhů, ačkoli nadmořská výška je tam malá. Toto způsobuje blízkost Fatry.

Lesy

Z lesů převládají bučiny. Dubiny jsou kromě její jižnější části poměrně vzácné (pozornost si zasluhují porosty s *Quercus pubescens* v Podhradské dolině). Nejsevernější lokalita *Quercus pubescens* je na vrcholu Dúpná, kde roste se zde vzácnou *Pinus sylvestris*. Další porosty s *Quercus pubescens* a *Pinus sylvestris* se nacházejí ve skupině Kňazského stola a Rokoša. V jejich podrostu se vyskytují mnohé prealpínské a dealpínské druhy. Např.: *Sesleria calcaria*, *Calamintha alpina*, *Biscutella laevigata*, *Teucrium montanum*, *Thlaspi montanum*, *Bromus monocladus*, *Daphne cneorum* aj. *Quercus cerris* sahá po Trienčianské Teplici v západní části a po Brezany severně od

Prievidze ve východní části tohoto okresu. *Pinus sylvestris* a *Taxus baccata* jsou původní, přestože se vyskytují roztroušeně.

Geologie a fyto geografie

CHKO Strážovské vrchy se nachází na středním Slovensku a váže se na dva orografické celky, Strážovské vrchy a Súľovské vrchy. Strážovské vrchy jsou pohoří s velmi složitou stavbou. Netvoří souvislý hřeben, ale jsou rozčleněné soustavou menších kotlin na několik víceméně samostatných jednotek, ze kterých je nejvyšší skupina Strážova (1213 m). Na severu a západě klesají postupně k Váhu, na jihu navazují na Považský Inovec a na východě je od Malé Fatry odděluje Rajecká kotlina. Krystalické jádro vystupuje na povrch jen v malé části pohoří a tvoří ho krystalické břidlice, převážně biotitické pararuly, místy migmatity a několik typů granitoidů a granodioritů. Větší část území pokrývají usazené horniny – převážně vápence a dolomity, časté jsou slepence a brekcie. Území je velice tvarově členité. Nad krajinu se zdvíhají mohutná vápencová bradla a různé bizarní skalní útvary, jako jsou věže, bašty, skalní jehly a potoky lemují skalní tiesňavy. Vodní toky rozbrzdily pohoří množstvím dolin, z nichž nejkrásnější je Manínská dolina s Manínskou a Kostoleckou tiesňavou a bradlem Bosmany. Vsakující se voda vytvořila ve vrstvách druhohorních vápenců a dolomitů významné rezervoáry pitné vody, považované za nejkvalitnější vodu na Slovensku. Reakcí podzemních vod s horninami vzniklo mnoho krasových jevů, přičemž nejrozsáhlejší oblastí je Mojtínský kras. Na okraji pohoří vystupují po tektonických zlomech četné teplé minerální prameny.

Na celém území převládají společenstva jedlových, květnatých a vápnomilných bučin. Na Strážově se v nejvyšších nadmořských výškách pohoří vyskytují i javorovo-bukové horské lesy. V závislosti na lokálních půdních a mikroklimatických podmínkách jsou zde zastoupené i lipovo-javorové suťové lesy. Ojedinele se zde vyskytují kyselé bučiny. Na skalnatých biotopech, hlavně v severní části území, rostou vzácné reliktní vápnomilné bory. V jižní části území se nachází teplomilné submediteránní doubravy s dubem pýřitým. V údolních nivách potoků se zachovaly zbytky jasanovo-olšových podhorských lužních lesů.

Fauna

Fauna oblasti je tvořena převážně druhy listnatých lesů, méně stepního bezlesí. Ze vzácných druhů živočichů se zde vyskytují např. jasoň červenooký a dymnivkový, otakárek fenyklový a ovocný. Najdeme zde čolka horského, užovku stromovou i hladkou, z ptáků káni, ostříže, včelojeda, jestřába, poštolku, krkavce, skalníka zpěvného nebo tetřeva. Z velkých šelem se v oblasti vyskytují medvěď, vlk a rys.

Druhy na hranici rozšíření

Severní hranici rozšíření, pokud jde o Slovensko, zde mají např.: *Cleistogenes serotina*, *Dictamnus albus*, *Euphorbia seguieriana*, *Poa badensis*, *Gypsophila fastigiata* subsp. *arenaria*, *Linaria genistifolia*, *Galium pedemontanum*, *Trinia glauca*, *Campanula sibirica*, *Aconitum anthora*, *Aethionema saxatile* (na území bývalého Československa se vyskytuje pouze na JV a Z úpatí Rokoše), *Jurinea mollis*, *Stipa capillata*, *Stipa eriocaulis*, *Lactuca quercina*, *Hornungia petraea*, *Carduus collinus*, *Arabis pauciflora*, *Oryzopsis virescens*, *Allium flavum*, *Fumana procumbens*, *Aster linosyris*, *Minuartia fastigiata*, *Seseli anuum*, *Sideritis montana*, *Silene otites*, *Scorzonera austriaca*, *Helianthemum canum*, *Ophrys fuciflora*, *Pulsatilla grandis*, *Cytisus procumbens*.

Rokoš

Výčet některých horských druhů, které můžeme nalézt na Rokoši (1010 m.n.m.): *Soldanella carpatica*, *Thymus carpaticus*, *Adenophora suaveolens*, *Anemone narcissiflora*, *Bellidiastrum michelii*, *Campanula pusilla*, *Primula auricula*, *Carex flacca* subsp. *claviformis*, *Chrysanthemum corymbosum* subsp. *clusii*, *Festuca amethystina*, *Leucorchis albida*, *Amelanchier ovalis*, *Rubus saxatilis*, *Cypripedium calceolus*, *Allium ochroleucum*, *Cirsium erisithales*, *Orobanche flava*, *Tofieldia calyculata*

Kňazný stôl

Ve skupině Kňazného stola je nejstarší známá lokalita *Cotinus coggygria*. Na vrcholu Bradlo nad obcí Lutov je velmi izolovaná lokalita dealpína *Anthyllis alpestris*. Z dalších druhů je vhodné uvést např.: *Thlaspi montanum*, *Daphne cneorum*, *Limodorum abortivum*, *Myosotis stenophylla*, *Arabis pauciflora*, *Laser trilobum*, *Thalictrum pseudominus*, *Stipa eriocaulis*, *Jurinea mollis*. Na vrcholu Vápeč lze nalézt horské druhy jako např.: *Trisetum alpestre*, *Bellidiastrum michelii*, *Hieracium bupleuroides*, *Primula auricula*, *Kernera saxatilis*, *Knautia kitaibelii*, *Phyteuma orbiculare*, *Amelanchier ovalis*, *Senecio umbrosus*. Nedaleko vrcholu Vápče roste i několik teplomilnějších druhů, jako: *Stipa pulcherrima*, *Trifolium rubens* a *Fumana procumbens*.

Strážov

Nejvyšším vrcholem okresu je Strážov (1215 m.n.m.), kerý už má, kromě upatí, horskou vegetaci. V bučinách tam roste např.: *Hesperis nivea*, *Geranium sylvaticum*, *Allium victorialis*, *Corthusa matthioli*, *Thalictrum aquilegifolium*, *Mulgedium alpinum*, *Rumex arifolius*, *Ranunculus platanifolius*, *Pleurospermum austriacum*, *Senecio subalpinus*, *Luzula sylvatica*, *Polygonatum verticillatum*, *Carex firma*, *Carex sempervirens*, *Poa alpina*, *Festuca versicolor*, *Helictotrichon versicolor*, *Festuca tatrae*, *Veronica fruticans*, *Hieracium villosum*, *Draba aizoides*, *Triestum alpestre*, *Campanula pusilla*, *Euphrasia salisburgensis*, *Orchis globosa*, *Veratrum lobelianum*, *Ranunculus oreophilus*, *Soldanella carpatica*, *Viola biflora*, *Bupthalmum salicifolium*, *Dianthus nitidus*, *Huperzia selago*.

Manínská tiesňava

V severní části je botanicky a krajinářsky nejzajímavější území Manínská tiesňava a Sulovské skály. Mezi vegetací jižních a severních svahů je velký rozdíl, mj. i díky roklinám, které zdůrazňují klimatické rozdíly. Některé druhy Manínské Tiesňavy jsou např.: *Festuca pallens*, *Berberis vulgaris*, *Cerasus mahaleb*, *Alyssum saxatile* subsp. *arundinii*, *Artemisia campestris*, *Silene nemoralis*, *Dianthus nitidus*, *Trisetum alpestre*, *Aster alpinus*, *Gentiana clusii*, *Valeriana tripteris*, *Knautia kitabelii*, *Primula auricula*, *Saxifraga adscendens*, *Draba aizoides*, *Arabis erecta*, *Taraxacum laevigatum*.

Na jižních svazích Sulovských skal je zvláště pozoruhodný výskyt náročného teplomilného *Helianthemum canum*, kerý zde má izolovanou severní lokalitu. Dalšími druhy Sulovských skal jsou např.: *Carex humilis*, *Festuca pallens*, *Erysimum odoratum*, *Linum tenuifolium*, *Anthericum ramosum*, *Thymus praecox*. Stromové a keřové patro je tvořeno *Pinus sylvestris*, *Picea abies*, *Berberis vulgaris*, *Cornus mas*, *Amelanchier ovalis*.

Z horských druhů můžeme najít: *Gentiana clusii*, *Primula auricula*, *Crepis jacquini*, *Bellidiastrum michelii*, *Phyteuma orbiculare*, *Thymus carpaticus*, *Soldanella carpatica*, *Saxifraga adscendens*, *Euphrasia salisburgensis*, *Carex capillaris*, *Dryas octopetala*, *Carex firma*, *Carex sempervirens*.

CHKO Malé Karpaty

(Alena Mocová, Jan Pilný, Jaroslav Krafl)

Vyhlášena: 5.5.1976, rozloha: 65504 ha.

CHKO Malé Karpaty – přírodní rezervace

Čachtický hradný vrch, Devínska kobyla, dolina Hlboče, Hajdúky, Kršlenica, Lošonský háj, Nad Šenkárkou, Plešivec, Pod Pajštúnom, Pohanská, Roštún, Veľká Vápenná, Záruby.

CHKO Malé Karpaty - Chráněné přírodní útvary

Čachtická jaskyňa, Deravá skala, Driny, Jaskyne v Dolnom Prepadlom, Limbašská vyvieračka, Občasná vyvieračka pod Bachárkou, Plavecká jaskyňa, Šašnatá, Tisové skaly, Tmavá skala, Veľká Pec

Geologické složení

Malé Karpaty představují okrajové pohoří vnitřních Karpat, leží v jejich jihozápadním cípu. Táhnou se od soutoku Moravy s Dunajem u Děvína až k Novému Mestu nad Váhom v délce 90 km, navíc

převyšují okolní nížiny až o 500 m. Je to pohoří se specifickým vývojem krystalinika. Na povrch vystupují granitové horniny, břidlice, fylity, amfibolity a další horniny jádrových pohoří.

Vrcholy Malých Karpat

Záruby (768 m), Vysoká (754 m), Vápenná (748 m), Jelenec (695 m), Čierna skala (662 m).

Flóra Malých Karpat

Malé Karpaty jsou směsí teplomilných i pravých horských rostlin, relativní převýšení mezi nejvyšší horou Záruby (768 m n.m.) a hladinou Dunaje u Děvína je 630 metrů. Na vlastním hřebeni Malých Karpat rostou rostliny, jako třeba středomořský listnatec čípkový (*Ruscus hypoglossum*)

V křovinách kolem vinic na východních a jižních svazích jsou výběžky lesostepí a xerothermních hájů. Zde na kamenitém podkladu můžeme nalézt: huseník chudokvětý (*Arabis pauciflora*), kakost lesklý (*Geranium lucidum*), rozrazil pochybný (*Veronica spuria*), prorostlík vyvýšený (*Bupleurum praealtum*), křivatec český (*Gagea bohemica*) – na suchých trávnících,

Pásmo doubrav je zde zastoupeno málo – dominují dub zimní (*Quercus petraea*), dub letní (*Quercus robur*), lokálně habr (*Carpinus betulus*).

Demontánní a dealpínské druhy: čistec alpský (*Stachys alpina*), čarovník alpský (*Circaea alpina*), kokořík přeslenatý (*Polygonatum verticillatum*).

V území leží spodní hranice bučin zhruba ve 450 m n.m. Typické druhy: mařinka vonná (*Asperula odorata*), jestřábník hroznatý (*Hieracium racemosum*), popenec chlupatý (*Glechoma hirsuta*), strdivka jednokvětá (*Melica uniflora*), hluchavka pitulník (*Lamium galeobdolon*), listnatec čípkový (*Ruscus hypoglossum*) – vyšší polohy: ječmenka evropská (*Cuviera europaea*), věsenka nachová (*Prenanthes purpurea*), kopytník evropský (*Asarum europaeum*), drnavec lékařský (*Parietaria officinalis*), kruštík malolistý (*Epipactis microphylla*), krtičník jarní (*Scrophularia vernalis*).

Pohanská

Různost geomorfologických, půdních a mikroklimatických podmínek podminila druhovou bohatost a plošnou mozaikovitost xerothermní a xerofilní vegetace: mahalebka obecná (*Prunus mahaleb*), kavyl (*Stipa sp.*), česnek žlutý (*Allium flavum*), česnek medvědí (*Allium ursinum*), Významný je i výskyt chráněných druhů jako je: lilie zlatohlavá (*Lilium martagon*), třemdava bílá (*Dictamnus albus*), koniklec velký (*Pulsatilla grandis*), hlaváček jarní (*Adonis vernalis*), jasan zimnář (*Fraxinus ornus*), svída dřín (*Cornus mas*).

Záruby:

Floristicky neobyčejně bohatou lokalitu představuje část rezervace v prostoru Ostrého vrchu, s celou řadou vzácných a chráněných rostlin: svída dřín (*Cornus mas*), klokoč zpeřený (*Staphylea pinnata*), třemdava bílá (*Dictamnus albus*), hvozdík Lumnitzerův (*Dianthus plumarius lumnitzeri*), koniklec velký (*Pulsatilla grandis*), kosatec dvoubarevný (*Iris variegata*), sasanka lesní (*Anemone sylvestris*) a jiné, kyvor lékařský (*Ceterach officinarum*) – odtud se udává jeho jediný výskyt na Slovensku.

MECHOROSTY

(Jiří Košnar)

Stepní a skalní bezlesí

Nejhodnotnější oblastí těchto biotopů je patrně Cerová vrchovina. Mechorosty těchto stanovišť musí vzdorovat nepříznivým podmínkám (sucho, zvýšený přísun slunečního záření) a vyvinuly se u nich proto některé zajímavé anatomické adaptace.

Jarní aspekt stepí tvoří drobné efemérní mechy, nejčastěji z čel. *Pottiaceae* – *Acaulon triquetrum*, r. *Tortula* sect. *Pottia* (*T. lanceola*, *T. acaulon*, *T. intermedia*), r. *Pterygoneurum*, *Microbryum*, *Pseudocrossidium*, ze vzácnějších druhů také *Pyramidula tetragona*, *Funaria dentata* nebo *Hilpertia velenovskyi*. Ačkoli patří k nejmenším vrchoplodým mechům, vyznačují se specifickou (a pod lupou velmi estetickou) morfologií. Časté je silné ohrnutí okraje listů, papílnaté buňky podmiňují syté zbarvení, listové žebro často vybíhá ve zbarvený chlup a jeho ventrální

strana může být u některých druhů diferencovaná na lístkovité asimilační útvary. Tyto mechorosty se však většinou objevují na počátku vegetační sezony před zapojením bylinného patra (optimální doba k pozorování je zhruba do konce dubna), vytrvávají pouze několik týdnů a zbytek roku přečkávají ve formě nepočtených, ale relativně velkých spor.

Za vlhka vyniknou stélky xerofytních játrovek tř. *Marchantiopsida* – *Mannia fragrans*, *Reboullia hemisphaerica*, v Malých Karpatech také vzácně arkticko – alpská *Asterella saccata* (Trstín, Plavecké Podhradie, Buková) nebo kriticky ohrožená *Athalamia hyalina* (Brezová p. Bradlom, Trstín). Tyto játrovky tvoří složitou stélku s diferencovanými pletivými. Na xerické podmínky jsou přizpůsobeny jednak silnou epidermis, dále také přítomností tzv. ventrálních šupin. V období sucha se játrovky trubicovitě svinou a tyto hyalinní šupiny, vyrůstající na jejich spodní straně, překryjí zbytek stélky a odrážejí nadbytečné sluneční záření.

V době naší exkurze budou patřit k druhově nejbohatším stanovištím výslunné biotopy skalního bezlesí. Tyto stanoviště osidlují nejčastěji mechy, hojně jsou vrchoplodé druhy r. *Aloina*, *Grimmia*, *Schistidium*, *Syntrichia*, *Tortula*, *Didymodon*, *Pleurochaete squarrosa*, bokoplodé *Thuidium abietinum*, *Rhytidium rugosum*, r. *Cirriphyllum*, *Rhynchostegiella tenella*, *Hypnum vaucheri* aj. K nejvýznamnějším taxonům patří *Grimmia plagiopoda* (Kováčov, Cerová vrchovina - Ragačské kopce), *G. teretinervis*, *Tortula obtusifolia* (Kováčov, Ragačské kopce) nebo na Slovensku již vyhynulý *Leptodon smithii* (Ragačské kopce).

Mokřady

Bryologicky zajímavá jsou místa s vlhkou obnaženou zemí, např. dna a břehy vodních nádrží. Na těchto biotopech se vyskytují stélkaté játrovky čel. *Ricciaceae* – z méně častých taxonů např. *Riccia cavernosa* (Bratislava, Štúrovo), *R. canaliculata* (okolí Bratislavy, nezvěstná) nebo *Ricciocarpos natans*. Charakteristická je také bryoflóra jihoslovenských slanisk. Dosud se zde vyskytují kriticky ohrožené druhy *Enthostodon dentatus*, *Henediella heimii* nebo *Pterygoneurum kozlovii*.

Na rašelinných až slatinných loukách se vyskytují ohrožené bokoplodé mechy čel. *Amblystegiaceae* - *Scorpidium revolvens* (Slovenský Kras), *Hamatocaulis vernicosus* (Záhorie), *Pseudocalliergon lycopodioides* (Abrod), z listnatých játrovek např. *Calypogeia sphagnicola* (Slovenský Kras).

Slovenský Kras

Toto území je svojí bryoflorou velmi atraktivní. Je to dáno specifickými geomorfologickými poměry krasové oblasti, které poskytují dostatek odlišných stanovišť - nápadný je kontrast hluboké a sevřené inverzní rokle vs. plošiny s teplomilnou vegetací.

Nejrůznější skalní biotopy hostí běžné bazofilní druhy jako játrovky r. *Porella*, *Plagiochila*, *Pedinophyllum interruptum*, *Conocephalum conicum*, *Preissia quadrata*, vrchoplodé mechy r. *Tortella*, *Tortula*, *Distichium*, *Encalypta*, z bokoplodých r. *Anomodon*, *Homalothecium*, *Neckera*, *Homalia trichomanoides*, *Leucodon sciuroides* aj. Významný je výskyt některých (vysoko)horských dealpínských druhů na dně roklí – např. vrchoplodé mechy *Plagiobryum zieri*, *Myurella julacea*, r. *Timmia*. Na kapavých skalách a tufech rostou drobné vzácnější vrchoplodé mechy *Barbula crocea*, *Eucladium verticillatum*, *Seligeria trifaria* nebo *Gymnostomum calcareum*.

Zajímavá je rovněž flóra játrovek rostoucích na hniječím dřevě, např. vzácnější *Harpanthus scutatus*, *Jungermannia leiantha*, horské *Anastrophyllum hellerianum*, *A. michauxii*, *Calypogeia suecica*, *Cephalozia leucantha*, *Mylia taylorii*, *Nowellia curvifolia* aj.

Kulturně-historické poznámky

(Karel Prach)

V této části budou jen velmi stručně připomenuty některé důležitější historické skutečnosti a zmíněny hlavní památky na cestě (další uvidíme minimálně z autobusu). Podrobnější informace budou příležitostně podávány cestou.

Velká část trasy povede částí Slovenska, která je osídlena převážně Maďary. Nebude tudíž na škodu připomenout historii Slovenska jako tzv. Horní uherské země (Horní Uhry). Maďaři pronikli do Podunají koncem 9. století, v letech 906–7 vyvrátili Velkomoravskou říši a její východní část, Nitransko, z větší části přímo obsadili. Začlenění dnešního Slovenska do Uher bylo dokončeno poč. 11. stol. prvním uherským králem Sv. Štěpánem (byl korunován r. 1001 v Ostřihomi) a přetrvalo až do r. 1918. Ve 13. a 14. stol. byl postupně vytvořen systém správních oblastí, historických žup. Projíždět budeme těmito (od západu): Prešpurská, Komárňanská, Ostřihomská, Hontianská, Novohradská, Malohontská, Gemerská, Turnianská (většina těchto historických oblastí přesahuje do Maďarska) a zpět přes Zvolenskou, Tekovskou, Nitranskou a Trenčianskou župu. Po bitvě u Moháče (1526) se otevřela cesta Turkům do Velké uherské nížiny a před r. 1550 byly jižní oblasti dnešního Slovenska začleněny do Osmanské říše (sandžaky Ostřihom a Novohrad). Dlouho odolávaly např. pevnosti Komárno, Nové Zámky a Fiľakovo. Slovensko bylo v té době jedinou částí Uher, která byla v moci Habsburků. Z území Slovenska Turci definitivně ustoupili až po bitvě u Vídně r. 1683. Mezi lety 1604 až 1711 se Slovenska výrazně dotkla protihabsburská povstání, vedená převážně sedmihradskými, protestantskými velmoži. Koncem 19. a poč. 20. stol. probíhala silná maďarisace. K nově vznikajícímu Československu se Slovinci oficiálně přihlásili Martinskou deklarací 30.10.1918. Maďarsko však odmítlo akceptovat odtržení Slovenska a v zimě 1918–19 probíhaly místy tuhé boje mezi zbytky maďarské a nově se tvořící československé armády. To bylo v podstatě jediné větší nasazení novodobé československé/české armády.

Dnešní slovensko-maďarská hranice je zcela umělá, byla „vyhádána“ Benešem na mírových konferencích po 1. světové válce a vyhlášena Trianonskou smlouvou v r. 1920. Nutno přiznat, že nerespektuje žádné historické ani národnostní hranice. Dnes na Slovensku žije téměř půl milionu Maďarů.

Slibovanou autonomii v rámci Československa získalo Slovensko až v listopadu 1938. V návaznosti na Mnichovskou dohodu byly Vídeňskou arbitráží odtrženy jižní, Maďary osídlené oblasti a připojeny k Maďarsku, menší části severního Slovenska obsadilo Polsko a Petržalka a Děvín přímo Německo. Pod nátlakem Německa vyhlásilo Slovensko dne 14.3.1939 samostatnost (Slovenský štát). Obnovením Československé republiky v r. 1945 se Slovensko vyhnulo postavení poraženého státu. V r. 1968 (s platností od 1.1.1969) bylo vytvořeno federativní uspořádání československého státu. Po parlamentních volbách v r. 1992, kdy na Slovensku zvítězila nacionálně a populisticky zaměřená strana, došlo nátlakem části slovenských politiků k opětovnému odtržení Slovenska s platností od 1.1.1993.

Významné památky:

Děvín – Významná lokalita a opěrný bod již v době keltské, poté předsunuté opevnění římského tábora Carnuntum. Významná pevnost i v době Velkomoravské říše (k r. 864 zmiňují Anály fuldské porážku franckých vojsk pod hradem Dovina). Počátky dnešního hradu spadají do 13. stol., do poč. 15. stol. je datováno jeho rozšíření a do 16. renesanční přestavba. Vyhořel za napoleonských válek r. 1809. Ve druhé pol. 19. stol. se Děvín stal jakýmsi národním poutním místem.

Bratislava – Název je umělý, novodobý (pův. maďarsky Pozsony, něm. Presburg, Prešpurk). Rovněž významný pevnostní bod již od Keltů. Hrad je poprvé zmiňován k r. 907; dnešní stavba, typu kastelu, pochází z 15. stol. (z doby vlády císaře Zikmunda Lucemburského), výrazné renesanční, pozdně barokní a klasicistní úpravy. Městská práva Bratislava vlastní od r. 1291. V době obsazení Budína Turky byla hlavním městem Uherského království. Z dalších významných památek, kromě hradu, je třeba zmínit dóm Sv. Martina, v dnešní podobě pozdně gotická stavba ze 2. pol. 15. stol., a řadu hodnotných barokních staveb z doby rozvoje města především za Marie Terezie.

Komárno (Komárom) – Bývalá protiturecká pevnost byla vybudována v l. 1541–1592 na místě královského hradu s počátky ve 12. stol. V 16. a 17. stol. to byla nejvýznamnější pevnost na Dunaji. V l. 1663–73 byla vystavěna tzv. Nová pevnost. Celý komplex, který zahrnul postupně celé město a okolí, byl modernizován ještě poč. 19. stol. a zachoval se do značné míry dodnes.

Ostříhom (Esztergom) – Mohutnou a nápadnou stavbu klasicistní katedrály (1822-1856) uvidíme přes řeku. Jedná se o největší chrám v Maďarsku. Počátky tohoto významného místa jsou velice staré. Kolem r. 800 to byla nejvýchodnější pevnost Francké říše (Osterringum = východní pevnost, z toho dnešní názvy). Místo navštívil Sv. Vojtěch v r. 984, který byl hostem maďarského knížete Gejzy, který zde sídlil. Jeho syn, první maďarský král Sv. Štěpán zde byl korunován (1001, od té doby i arcibiskupství) a Ostříhom byl rovněž jeho sídelním městem. Královská rezidence byla přenesena do Budína po mongolském (tatarském) vpádu, kdy bylo město r. 1241 zcela zničeno. Na kněze zde byl vysvěcen Kosmas. Město bylo zničeno i Turky a obnoveno v pozdně barokním a klasicistním stylu. V muzeu je největší maďarská sbírka středověkého umění (a největší soubor středověkých maleb z území Slovenska). Most přes Dunaj byl zničen koncem 2. svět. války a obnoven až v 90. letech 20. stol.

Fiľakovo – Významný hrad, poprvé připomínaný k r. 1246. Kol. r. 1540 byl mohutně opevněn a rozšířen jako protiturecká pevnost, Turci jej však dobyli. Hrad byl zničen během jednoho z protihabsburských povstání koncem 17. stol.

Hajnáčka – Zbytky hradu ze 14. stol. na vulkanickém vrchu uprostřed obce. Hrad patřil k obrannému pásu hradů proti Turkům, kteří ho opakovaně dobyli. Zpustl v 18. stol.

Rožňava – Osada byla založena již koncem 12. stol. jako hornická. Cenný, v dnešní podobě pozdně gotický kostel s pozdějšími úpravami. Další barokní kostely a Biskupský palác.

Krásna Hôrka – Hrad postaven v pol. 13. stol. po mongolském vpádu. Nejstarší zachované části pocházejí ze 13. stol., pozdější přestavby a barokní sjednocení celé hradní dispozice. Od 17. do 20. stol. v majetku významného šlechtického rodu Andrassyů. Výrazná dominant a jeden z nejpůsobivějších hradů na Slovensku.

Turnianský hrad – Vystavěn rovněž po mongolském vpádu, gotické přestavby ve 14. a 15. stol., renesanční v 16. V r. 1632 dobyt Turky a od r. 1685, kdy byl vypálen, v troskách

Zvolen – Hrad Starý Zvolen na výběžcích pohoří Javorie JZ od města byl správním hradem Zvolenské župy. Považuje se někdy za plošně nejrozsáhlejší hradní komplex na Slovensku. Dnešní renesanční zámek ve městě má gotické jádro ze 14. stol. (typ italského kastelu). Dnešní podoba pochází hlavně z renesančních přestaveb v 1. pol. 16. stol.

Trenčín – Významné město na staré obchodní cestě Povážím. Známy je římský nápis z r. 179, z doby tažení Marca Aurelia proti germánským kmenům (tábor Laugaritio). Hrad je zmiňován již poč. 11. stol. a z 11. stol. snad pochází i jádro velké věže (pak by to byl asi nejstarší zchovalý hrad na Slovensku). Hrad byl mnohokrát přestavován a upravován, výrazně ještě ve 2. pol. 16. stol. v době tureckého nebezpečí. V r. 1790 hrad vyhořel. Dlouhodobá rekonstrukce a konzervace ve 2. pol. 20. stol.

Ostrý Kameň – Založen ve 13. stol. jako strážní hrad nad tzv. Českou cestou. Zachovány zbytky gotického horního hradu a níže položeného renesančního opevnění. Od 18. stol. pustý. Malebná zřícenina v exponované poloze na vápencovém bradle s pěknými výhledy.